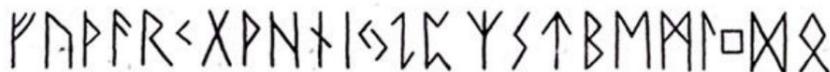

გერმანიკული დამწერლობის ისტორია

გერმანელი ტომები თავისი დამწერლობისათვის სამი სახის ანბანს იყენებდნენ:

- რუნიკული ანბანი
- გუთური ანბანი
- ლათინური ანბანი.

უძველესი ამ სამ ანბანს შორის (გერმანელი ტომებისათვის) არის რუნიკული ანბანი. იგი შეიქმნა ჩვენი წელთაღრიცხვის II – III საუკუნეებში და იხმარებოდა გვიანდელ შუა საუკუნეებამდე. რუნებს მხოლოდ ძველი გერმანელი ტომები იყენებდნენ. რუნებს იყენებდნენ სხვადასხვა გერმანელი ტომები, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ და ჩრდილო გერმანელი ტომები. ამდენად, რუნიკული ანბანი შეიძლება განვიხილოთ საერთო გერმანიკულ დამწერლობად. რუნები, ანუ ამ დამწერლობის ნიშნები თავისებური მოხაზულობის ასოებია.

ისინი უჩვეულოდ გამოიყურებიან იმათთვის, ვისაც თვალი ევროპული ანბანისთვისა აქვს შეჩვეული.

რუნიკული ანბანი თავისებურია ასოთა თანმიმდევრობითაც. ჩვენთვის ცნობილი ანბანები შემდეგი თანმიმდევრობისაა:

- ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ზ, თ და ა.შ.
- a, b, c, d, e, f, g, h, i და ა.შ.

რუნიკული ანბანის თანმიმდევრობა კი არის:

- f, u, θ, a, r, k, g, w, h, n, i და ა.შ.

ანბანის პირველი ექვსი ასოს მიხედვით (f u θ a r k) რუნიკული ანბანის ამ სახესხვაობას ფუთარქი ეწოდება.

სიტყვა რუნა თავდაპირველად „საიდუმლოს“ აღნიშნავდა. რუნა ეწოდებოდა წარწერებს, რომელთაც მაგიურ წარწერებად მიიჩნევდნენ. შემდეგში რუნა უწოდეს ასოებს, რომლებიც ამგვარი წარწერების გასაკეთებლად იხმარებოდა. მაშასადამე რუნამ შეიძინა თვით ამ დამწერლობის ნიშნების აღნიშვნის ფუნქცია.

რუნიკული ანბანით შესრულებული წერილობითი ძეგლები, ესაა წარწერები ხეზე, ქვაზე, ლითონზე, მოგვიანებით – სასულიერო და საერო ხასიათის ტექსტები ქაღალდზე.

ეს წარწერები კეთდებოდა სამკაულებზე, აგაროზებზე, ბეჭდებზე, იარაღზე და სხვა, ხოლო სკანდინავიაში ქვებზე და კლდეებზეც კი. წერის ტექნიკა იყო კვეთა – ქვაზე, ძვალზე, ლითონზე, ხეზე. რუნიკული წარწერები ასობითაა შემორჩენილი. ყველა ეს წარწერა ენობრივ ძველს არ წარმოადგენს, რადგან ზოგიერთი მათგანის გაშიფვრით არცერთი ძველი გერმანიკული სიტყვა არ იკითხება. ამ წარწერათა უმრავლესობა მოკლეა, ერთი – ორი სიტყვისაგან შედგება, უპირატესად ადგილის სახელები, საკუთარი სახელები. რუნიკულ ანბანს, როგორც აღინიშნა, გამოიყენებდნენ სხვადასხვა გერმანელი ტომები: გოთები, ანგლო-საქსები, სკანდინავები. ამდენად, ყველა ტომს თავისებური ცვლილებები შეჰქონდა ანბანში. ჩვეულებრივ ანსხვავებენ რუნიკული ანბანის ორ სახესხვაობას: ძველი რუნები, ანუ ფუთარქი და ახალი რუნები.

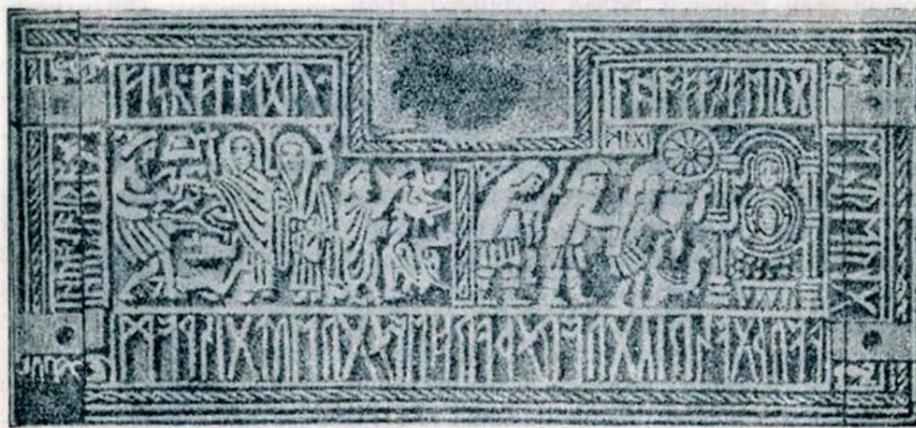
ძველი რუნები 24 ნიშნისგან შედგებოდა. ეს ანბანი III – VIII საუკუნეებში გამოიყენებოდა. მოგვიანებით, IX საუკუნეში 24-ნიშნიანი რუნიკული რიგი სკანდინავიის ქვეყნებში შეიკვეცა 16-ნიშნიან რიგად, ამავე დროს გამარტივდა ზოგიერთი რუნის გრაფიკული გამოსახულება და წარმოიშვა საკუთრივ სკანდინავიური, ე.წ. ახალი ანუ დანიური რუნები (IX – XII საუკუნეები). მიუხედავად თავისი არასრულფასოვნებისა (16-ნიშნიანი რუნიკული რიგი გამოიყენებოდა სკანდინავიურ ენებში არსებული 40-მდე ბგერის გადმოსაცემად. ამდენად, ერთი და იგივე რუნა რამდენიმე ბგერას აღნიშნავდა), ახალი რუნები სკანდინავიაში ფართოდ გამოიყენებოდა XII საუკუნის შუახანებამდე. მოგვიანებით წარმოიშვა რუნების ლოკალური ვარიანტები:

შეკვეცილი რუნები (რუნების შევდურ-ნორვეგიული ვარიანტი);
წერტილებიანი რუნები (XII – XIII საუკუნეები);
ანგლო-საქსური რუნები.

წერტილებიანი რუნები 16-ნიშნის რუნიკული რიგის შემდგომი სრულყოფის ცდა იყო. ამ ანბანს ასე უწოდებდნენ იმის გამო, რომ ბევრი რუნა მასში წერტილის დამატებით წარმოიშვა.

ანგლო-საქსური რუნიკული რიგი თავდაპირველად 28 ნიშნისაგან შედგებოდა, შენდევ კი ნიშნების რაოდენობა 33-მდე გაიზარდა. ჩვენამდე მოაღწია ანგლო-საქსური რუნიკული ანბანის რამოდენიმე ათეულმა წერილობითმა ძეგლმა. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია წარწერა ფრანკის ზარდახშა (Franks' Casket VII ს.), უფრო გვიანდელია რელიგიური შინაარსის ღექსი ქვის ჯვარზე შოტლანდიის სოფელ რუთველში, ე.წ. რუთველის ჯვარი (Ruthwell cross).

ფრანკის ზარდახშა დაცულია ბრიტანეთის მუზეუმში. ორივე შემოსხენებული წარწერა ძველი ინგლისური ენის ნორთუმბრიული დიალექტის უმნიშვნელოვანესი წერილობითი ძეგლია.

Hrōnæs bān | fisc flōdu | ahōī on ferz | enberiz | warp
zāsric zorn þær hē on zreut ziswōm.

საკითხი რუნების წარმოშობის შესახებ მეცნიერთა ყურადღების ცენტრში უკვე XVI საუკუნიდან მოექცა.

საიდან წარმოიშვა რუნები?

ანბანი დამოუკიდებლად შექმნეს გერმანელმა ტომებმა თუ იგი რომელიმე სხვა ანბანის საფუძველზე წარმოიშვა?

კერძოდ რომელი ანბანი უდევს საფუძველად რუნებს?

ეს ის კითხვებია, რომლებზეც მეცნიერები პასუხის გაცემას ცდილობდნენ.

გასული საუკუნის 70-იან წლებში დანიელმა მეცნიერმა ლუდვიგ ვიმერმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ რუნებს საფუძვლად უდევს ხმელთაშუა ზღვის სამხრეთ ევროპული დამწერლობები, რომლებიც წარმოდგენილია სხვადასხვა იტალიკური, მათ შორის ლათინური ანბანებით. აღნიშნული ანბანების შედარებამ ვიმერი მიიყვანა დასკვნამდე, რომ რუნები შეიძლება მივიჩნიოთ ლათინური ანბანიდან განვითარებულ ანბანად. რამდენიმე რუნის გრაფიკული გამოსახულება მართლაც ჰგავს შესაბამის ლათინურ ასოებს (მაგ. i, t, b, r, m).

რუნების წარმოშობასთან დაკავშირებით საინტერესო თეორია შექმნა ნორვეგიელმა მეცნიერმა მარსტრანდერმა.

მან დაასაბუთა, რომ რუნებს საფუძვლად უდევს სუბალპური ჩრდილო-ეპრუსკული ანბანი (Subalpine Northern Etruscan Alphabet).

(ეპრუსკული არა-ინდოევროპული ენაა, რომლის მატარებლებმაც რომაელებზე ადრე იტალიაში მაღალი კულტურა შექმნეს. ეპრუსკების ძირითადი ოლქი ტოსკანა იყო).

ეს ანბანი გამოიყენებოდა აღმოსავლეთ ალპებში პრეიტალიკური ტომების მიერ. რუნიკული ანბანი საოცრად ჰგავს ამ ანბანს, მაგრამ მარსტრანდერის დასკვნები მხოლოდ ამ მსგავსებას არ ემყარება.

საყურადღებოა ის, რომ უძველესი გერმანიკული წარწერები სუბალპური ანბანითაა შესრულებული, ხოლო უძველესი რუნიკული ტექსტები აღმოჩენილია ალპების აღმოსავლეთ ნაწილში და არა გერმანიაში ან სკანდინავიაში.

გუთური ანბანი.

გუთური ანბანის შექმნას მიაწერენ ვესტგუთ ეპისკოპოსს ულფილას, რომელმაც IV საუკუნეში თარგმნა სახარება. ეს ძეგლი არის გუთური ენის ერთადერთი წერილობითი ძეგლი. გუთური ანბანის გამოყენება დადასტურებულია მხოლოდ გუთურ ენაში.

გუთური ანბანი 27 ასოსგან შედგებოდა. ასოების გრაფიკული გამოსახულება, მათი თანმიმდევრობა აშკარად მეტყველებს იმაზე, რომ გუთურ ანბანს საფუძვლად უდევს ბერძნული ანბანი. ამას გარდა გუთურ ანბანს რამდენიმე ასო ნასესხები აქვს ლათინური და რუნიკული ანბანებიდან.

მაშასადამე, გუთური ანბანი ძირითადად განვითარებულია ბერძნული ანბანის საფუძველზე.

გუთური ტექსტების თანამედროვე გამოცემებში ჩვეულებრივ გამოიყენება გუთური ანბანის ლათინური ტრანსკრიპცია.

OT MATΦEЯ, ΓΛABA VIII

1. Dalaf þan atgaggandin imma af fairgunja, laistidedun afar imma iumjons managos. 2. jah sai, manna þrutsfill habands durinnands inwait ina qiþands: frauja, jabai wileis, magt mik gahrainjan. 3. jah uf-rakjands handu attaitok imma qiþands: wiljau, wairþ hrains! jah suns hrain warþ þata þrutsfill is. 4. jah qaþ imma Iesus: sailv ei mann ni

ΥΕΙΗΝΑΙΝΑΜΕΦΕΙΝ· ΟΙΜΑΙΦΙΝΑΙ
 ΝΑSSNSΦΕΙΝS· ΥΛΙΚΦΑΙΥΙΑCΑ
 ΦΕΙΝS· ΣΥΕΙΝΗΙΜΙΝΑCΑΗΑΝΑ
 ΛΙΚΦΑΙ· ΗΑΛΙΕΠΝSΑΚΑΝΑΦΑΝΑSΙΝ
 ΤΕΙΝΑΝΓΙΕΠΝSΗΙΜΜΑΑΑΓΑ· CΑΗ
 ΑΕΛΕΤΠΝSΦΑΤΕΙSΚΠΑΝSΣΙCΑΗ
 ΜΑ· ΣΥΑSΥΕCΑΗΥΕΙSΑΕΛΕΤΑΜΦΑΙ
 SΚΠΑΜΠΝSΑΚΑΙΜ· CΑΗΝΙΒΚΙΓ
 ΓΑΙSΠΝSΙΝΕΚΑΙSΤΟΒΝCΑΙ· ΑΚΑΑΠ
 SΕΙΠΝSΑΕΦΑΜΜΑΠΒΙΑΙΝ· ΠΝΤΕ
 ΦΕΙΝΑΙSΤΦΙΝΑΑΝΓΑΚΑΙ· CΑΗΜΑΒS
 CΑΗΥΠΛΦΝSΙΝΑΙΥΙΝS· ΑΜΕΝ·
 ΠΝΤΕCΑΒΑΙΑΕΛΕΤΙΦΜΑΝΝΑΜ
 ΜΙSΣΑΔΕΑΙΝSΙZΕ· ΑΕΛΕΤΙΦCΑΗ
 ΙΖΥΙSΑΤΤΑΙΖΥΑΚSΑΠΕΚΗΙΜΙΝΑ·
 ΙΦCΑΒΑΙΝΙΑΕΛΕΤΙΦΜΑΝΝΑΜΜΙS
 SΑΔΕΑΙΝSΙZΕ· ΝΙΦΑΠΑΤΤΑΙΖ
 ΥΑΚΑΕΛΕΤΙΦΜΙSΣΑΔΕΑΙΝSΙΖΥΑ
 ΚΧS· ΑΦΦΑΝΒΙΦΕΑΣΤΑΙΦΝΙΥΑΙΚ
 ΦΑΙΦSΥΑSΥΕΦΑΙΛΙΠΤΑΝSΓΑΠΚΑΙ·

ΠΑ
 ME

Ψ
 ΙΧ
 ΑΠΚ
 ΝΚΙ
 ΚΙΧΥ

ლათინური ანბანი.

ლათინური ანბანი გერმანიკულ ენებში გავრცელდა ქრისტიანობის მიღებასთან დაკავშირებით. რომაული ეკლესია კრძალავდა ღვთისმსახურებას ადგილობრივ ენებზე, ამიტომ იმ ქვეყნებში, სადაც ქრისტიანობა უშუალოდ რომიდან შემოვიდა, ღვთისმსახურების აღმსრულებლებისგან მოითხოვდნენ ლათინური ენის ცოდნას. უმნიშვნელოვანეს ეკლესიებთან და მონასტრებთან იქმნებოდა სკოლები, სადაც ლათინურ ენას ასწავლიდნენ. ლათინური ენა იყო არა მხოლოდ ეკლესიის ენა, იგი იყო ოფიციალური დამწერლობის ენა. ამ ენაზე იწერებოდა კანონები, სიგელები და ა.შ. ამა თუ იმ დოკუმენტის შედგენა ლათინურ ენაზე ხშირად მოითხოვდა ძველი გერმანიკული სიტყვების ჩაწერას ლათინური ანბანით, ასეთი სიტყვები იყო: საკუთარი სახელები, გეოგრაფიული სახელები და სხვა. აი, ასე იკიდებდა ფეხს ლათინური ანბანი ძველ გერმანიკულ ენებში. ძველ გერმანიკულ ენებში ლათინური ანბანის გამოყენების ყველაზე ადრეული ნიმუშები არის გლოსები ლათინურ ტექსტებში. შემდგომში, ქრისტიანობის გავრცელებასთან დაკავშირებით, ლათინური ანბანი უფრო რეგულარულად გამოიყენებოდა ძველ გერმანიკულ ენებზე უფრო დიდი მოცულობის ტექსტების შესადგენად. დასავლურ გერმანიკულ ენებში ლათინური დამწერლობით შესრულებული ტექსტები გვხვდება VII – IX საუკუნეებიდან, სკანდინავიურ ენებში XII – XIII საუკუნეებიდან, სკანდინავიის ქვეყნების უფრო გვიანდელი გაქრისტიანების გამო.

ლათინური ანბანი შეიქმნა ძვ.წ. VIII – VII საუკუნეებში დასავლეთ ბერძნული და ეტრუსკული დამწერლობის საფუძველზე.

ლათინური ანბანი 23 ასოსგან შედგებოდა:

a, b, c, d, e, f, g, h, i (j), k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u (v), x, y, z.

უძველეს ანბანს 20 ასო ჰქონდა. ანბანში არ იყო ასოები: q, y, z.

j და v ანბანის ცალკე ასოებად არ ითვლებოდა, ისინი i და u ხმოვნების გრაფიკულ ვარიანტებს წარმოადგენენ. ორივე ასო i (j) და u (v)

გამოიყენებოდა როგორც ხმოვნების (i, u), ასევე თანხმოვნების (j, v)

გადმოსაცემად. არ იყო ასო w. იგი მოგვიანებით წარმოიშვა ორი u/v-ს

შერწყმის შედეგად, საიდანაც წარმოსდგება კიდევ მისი სახელწოდება – double u.

გერმანიკულ ენებზე ლათინური ანბანით შესრულებული უძველესი ჩანაწერები მეტყველებს იმაზე, რომ ლათინური ანბანი აღნიშნულ ენებში თავდაპირველად უცვლელად გამოიყენებოდა. იმ საკუთრივ გერმანიკული ბგერების გადმოსაცემად კი, რომელიც მკვეთრად განსხვავდებოდა ლათინურისგან, გამოიყენებოდა მეტ-ნაკლებად შესაფერისი ასო.

შემდგომში თანდათან გამომუშავდა გერმანიკულ ენებში ლათინური დამწერლობის გამოყენების გარკვეული ტრადიცია. ლათინურ ანბანს რიგ შემთხვევაში ემატებოდა ახალი ასოები იმ ბგერების გადმოსაცემად, რომლებიც უცხო იყო ლათინური ენისათვის, რიგ შემთხვევაში კი ლათინურ ასოებს ახალი ბგერითი მნიშვნელობა ენიჭებოდა.

ასოების ზომისა და ფორმის მიხედვით განასხვავებენ ლათინური ანბანის რამდენიმე სახესხვაობას.

ლათინური დამწერლობის უძველესი ფორმაა კაპიტალური დამწერლობა (scriptura capitalis).

ამ ანბანის ასოები იმდენად დიდი იყო, რომ ერთ გვერდზე ეტეოდა ასეთი ასოებით დაწერილი მხოლოდ ოთხი – ხუთი სიტყვა. კაპიტალური დამწერლობის ასოები ფორმით ემთხვევა თანამედროვე ლათინური ანბანის დიდ ასოებს (capital letters).

III – IV საუკუნეებში კაპიტალური დამწერლობიდან განვითარდა უფრო გამარტივებული დამწერლობა – უნციალური დამწერლობა (scriptura uncialis).

ლათინური ანბანის ამ სახესხვაობამ დასაბამი მისცა თანამედროვე ლათინური ანბანის ზოგიერთ პატარა ასოს.

მოგვიანებით წარმოიშვა ლათინური დამწერლობის კიდევ ერთი სახესხვაობა – მინუსკულური დამწერლობა (scriptura minusculis).

ლათინურად minusculus ნიშნავს პატარას. მინუსკულუსი ლათინური დამწერლობის ნუსხური ასოებია. ლათინური ანბანის ამ სახესხვაობიდან ძირითადად განვითარდა თანამედროვე ლათინური ანბანის პატარა ასოები. ძველ გერმანიკულ ენებზე დაწერილი ტექსტების დიდი უმრავლესობა მინუსკულური დამწერლობით არის შესრულებული. უმნიშვნელოვანესია ამ დამწერლობის ორი სახესხვაობა:

- 1) კუნძულის მინუსკულუსი, ანუ ინსულარისი (Insular Minuscule Script);
- 2) კონტინენტური მინუსკულუსი (Continental Minuscule Script).

მინუსკულური დამწერლობის ამ ორ სახესხვაობას შორის განსხვავება ოთხი ასოს დაწერილობაში გამოიხატებოდა, ესენია ასოები: f, g, r, s.

ინსულარისი VII საუკუნაში ჩამოყალიბდა ირლანდიაში, სადაც ქრისტიანობამ და ლათინურმა დამწერლობამ VI საუკუნეში შეაღწია. ირლანდიელი მისიონერების მოღვაწეობის შედეგად, მინუსკულური დამწერლობის ამ ფორმამ ფართო გავრცელება ჰპოვა ინგლისში.